

SULTAN II. ABDÜLHAMİD 9 ZEVCESİYLE AYNI ANDA NİKÂHLI MIYDI? *

Hükümdar ailelerinin evliliği her zaman ve her yerde mühim bir mesele teşkil etmiştir. Mavi kanlılar ekseriya siyasî sebeplerle ve memleket menfaati için kendilerini feda ederek bazen mutsuzlukla bitecek evlilikler yapmışlardır. Avrupa'da asiller ancak kendi sınıflarından biri ile ve hükümdarın iznini alarak evlenebilirdi. Aksi takdirde bu evlilik hukuken muteber olmakla beraber morgantik sayılır; bu kimse ve çocukları taht üzerindeki haklarını kaybeder, karısı da kocasının unvanını alamazdı. Meselâ bir kralın oğlu, bir baronun kızıyla evlense, bu evlilik morgantik olurdu.

Osmanlı padişahları, Kanunî Sultan Süleyman'a kadar umumiyetle Anadolu beyliklerinden kız alıp vermiş; Hıristiyan komşu devlet prensesleriyle de siyasî evlilikler yapmıştır. Şer'î hukukta Müslüman bir erkeğin, Ehl-i kitap, yani Yahudi veya Hristiyan bir kadınla evlenmesi caizdir.

Böyle evlilik yapan ilk padişah, Orhan Gazi'dir. İki Bizans prensesi ve bir tekfur kızıyla evlenmiş; Murad Hüdâvendigâr, sonradan Müslüman olan tekfur kızı Nilüfer Hatun'dan doğmuştur. Murad Hüdâvendigâr, Bulgar kralının; Yıldırım Sultan Bayezid ve Sultan II. Murad, Sırp kralının; Sultan Fatih, Mora despotunun kızlarıyla evlenmiştir. Bu hanımlar kendi dinlerini muhafaza etmiştir.

Ayrıca Yıldırım Sultan Bayezid, Germiyan ve Aydınolu; Çelebi Sultan Mehmed, Sultan Fatih ve Sultan II. Bayezid, Dülkadir, Sultan II. Murad, İsfendiyar; Yavuz Sultan Selim ise Kırım prensesiyle evlenmiştir.

Zamanla Balkan ve Anadolu beylikleri ortadan kalkmıştır. Osmanlı hânedanından başka bir aristokrasinin teşekkülüne imkân vermek istemeyen padişahlar, küçük yaşta saraya alınıp yetiştirilen câriyelerle evlenmeyi tercih etmeye başlamıştır. Padişahlar böylece hem saray terbiyesiyle yetiştirilen kızlarla evlenmiş; hem de bazılarının padişaha hısımlık yoluyla devlet içinde nüfuz kazanmalarının önüne geçmiş oluyorlardı. Klasik devirde hür kadınla evlenen iki padişah vardır: Sultan II. Osman ile Sultan İbrahim. Talihin ne cilvesidir ki bu iki kardeş de tahtını ve canını kaybetmiştir.

Padişah, hanımlarına Sultan Kanunî devrinden itibaren bir asır boyunca haseki denilmiştir. Bunların daha ziyade padişaha çocuk veren hanımlar olduğu anlaşılıyor. XVII. asır sonundan itibaren bu hanımların ilk dördüne padişah tarafından kadınefendi unvanı verilmiş; sonraki dördüne de ikbal denilmiştir. Bu unvanları padişah dilediği hanımına verir ve geri alabilirdi. Birisi ölür veya boşanırsa bir başkası onun yerine geçerdi. Bunların dışındaki cariyelerden padişahın hususî hayatına girebilmiş olanlara gözde veya odalık denirdi.

Osmanlı Devleti'nde câri bulunan şer'î hukukta, şartları hâiz bir erkek, aralarında adaletli davranmak şartıyla, en fazla dört kadınla evlenebilir. Bu hüküm, Kur'an âyeti ile sabittir (Nisâ: 3). Yine Kur'an ve sünnet hükmü mucibince, kendi câriyesi ile karı-koca hayatı yaşayabilir ve bunda bir sayı sınırı da yoktur (Nisâ: 25, Ahzab: 50, 55; Müminun: 6).

Bir kimse, kendi câriyesini istifraş etmek isterse, yani bununla karı-koca hayatı yaşamak isterse, bunun için ayrıca nikâh kıyılmaz. Bu takdirde câriyeye müstefrişe (odalık) denir ve efendisinden doğurduğu çocuk hür olduğu gibi; kendi statüsü de değişip ümm-i veled (çocuk annesi) diye anılır ve efendisinin vefatıyla hürriyetine kavuşur.

Saray'daki câriyeler ilk devirde Balkan asıllı idi. Sonra güzelliğiyle meşhur Ukraynalıların sayısı arttı. Bu kızlar harb ganimetlerinden padişahın hissesine düşer veya ecnebi hükümdarlarca hediye edilirdi. Bir kısmı haremde hizmet eder, bir kısmı padişah hanımı olmak üzere yetiştirilirdi.

Fetihlerin azaldığı devirlerde Kırım Hanı'nın esir alıp İstanbul'a hediye gönderdiği câriyeler saraya alındı. Fetihler tamamen durunca da esir tüccarlarından istifade edildi. XIX. asırda Saray'da artık yalnız Kafkasyalı câriyeler vardı. Bunlar Gürcü, Abhaz ve Çerkez (Adige) asıllıydı.

* *Derin Tarih*, Eylül 2019, s. 74-79.

Sultan Abdülmecid zamanında köle ticaretinin yasaklanmasıyla saraydaki câriye sayısı da azaldı. Kafkasyalılarda köle sınıfı vardı. Bunlar, 1828'den itibaren ve bilhassa 1864'te hicret ettikleri Anadolu'da bu statülerini devam ettirmiştir. Köle ticareti yasak olsa bile, bu kölelerden saraya alınanlar vardır.

Bunların sayısı kifayet etmediği için, Anadolu'ya hicret etmiş olan Kafkasyalı hür ailelerin kızları da küçük yaşta saraya alınıp terbiye edilmiştir. Ama bunlar hür olduğu için artık nikâhla alınıyor ve dört kadın sınırına dikkat ediliyordu.

Son devir padişahlarının, bilhassa Sultan Abdülmecid ve oğlu Sultan II. Abdülhamid'in aynı anda dörtten fazla kadınla evli bulunduğu olduğu görülür¹. Bu mesele, bazılarının kafasını karıştırmış; bir-iki magazin programında dile getirildiği gibi, bir akademisyen tarihçi tarafından da mevzuya dair hususi bir makale yazılmıştır. Makalede Sultan II. Abdülhamid'in aynı anda dokuz kadınla evli olduğuna dikkat çekilerek, bunun meşruluğu sorgulanmıştır².

Bazıları, âyet-i kerimenin ifadesini marjinal bir surette tefsir ederek ve Cenab-ı Peygamber'in dokuz hanımla evli olduğunu göstererek, bir erkeğin dokuz kadınla evlenebileceğini iddia etmişlerse de, bir erkeğin en fazla dört kadınla evlenebileceği hususunda Ehl-i sünnet hukukçularının icmâ'ı vardır³. Dört kadınla evli bir kimsenin beşinci bir kadınla nikâhı, İmam Ebû Hanife'ye göre fâsid; İmam Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre bâtıldır. Hatta dörtten fazla kadınla evli olan birisi Müslüman olsa, bu evliliklerden sadece dördü devam eder; diğerleri bozular.

Evveleminde söylemek icab eder ki, şer'î hukuka göre, hükümdar, dinin emir ve yasaklarına uymak hususunda, sıradan insanlardan farklı değildir. Padişahın, nass-ı sarih, yani açık âyet-i kerime ile sabit hükme kayıtsız kalması ve açıkça ihlal etmesi tasavvur olunamaz. Dört hanımla evli bir erkeğin beşinci bir hanımla nikâhını hiçbir din adamı kıyamaz; aksi takdirde haramı helal itikat etmek töhmetiyle küfre düşmek tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Halbuki padişah hanımlarının nikâhı normal prosedür içinde cereyan etmiştir.

Bahsi geçen makalenin müellifi, Sultan Hamid'in aynı anda dokuz hür kadınla evli olduğunu ve bunlara câriye hukukunun tatbik edildiğini bir kaziye olarak kabul ederek, bu kadınların statüsünün nasıl meşru bir kılıfa büründürüldüğü sorar. Bu meselenin ya görmezden gelindiğini, ya da açık hükümlere rağmen tevil edildiğini söyler. Osmanlı hanedanı mensuplarının ve idareci elitlerin bu problemin farkına varmamış olduklarını düşünmeyi pek gerçekçi bir yaklaşım olarak görmez. Hangi delil ve gerekçelerle bu mevzuyu kendi zihinlerinde meşru bir zemine oturtabildiklerini ve kendilerini bu hususta nasıl ikna ettiklerini İslâm hukukçularının ortaya koymasını bekler⁴.

İslâm hukuku üzerine ihtisaslaşmış bir hukuk tarihçisi ve Osmanlı hanedanı üzerine hususi tetkiklerde bulunmuş bir akademisyen olarak, bu meselenin cevabını vaktiyle ben de merak etmişim. Müslümanların halifesinin, hele Sultan Hamid gibi dinini iyi bilen ve

¹ Sultan Reşad vefatında Kâmrres, Mihrengiz, Nazperver ve Dilfirib Kadınefendilerle; Sultan Vahideddin ise Nâzikedâ ve Müveddet Kadınefendi ve Nevzad İkbalefendi ile evliydi. Abdülmecid Efendi'nin vefatında 3 nikâhlı zevcesi vardı. Tahta çıkana kadar Sultan Abdülaziz'in de tek zevcesi bulunuyordu. Sonra 4 hanımla daha evlenmiştir ki, bunlardan biri (Hayrândil Kadınefendi) câriyedir. Sultan V. Murad'ın 10 kadar zevcesi olmuştur ve 6 tanesi -kuvvetle muhtemel- câriyedir.

² Ali Akyıldız, II.Abdülhamid'in Aynı Anda 9 Kadınla Nikâhlı Olması Meselesi, *Harem ve Mahrem*, İst. 2019, 243-263. Makale daha evvel *Son Dönem Padişahlarının Nikâh Meselesi* adıyla neşredilmiştir. *Osmanlı İstanbulu*, İst. 2018, V/693-712.

³ İmam Kurtubî, Nisâ sûresi 3.âyetinin tefsirinde bu icmâyı bildiriyor. Hilâfını söyleyenler Zâhiriyye ve İmamiyye fırkalarıdır. 9 kadınla aynı anda evli bulunmak, hasâis-i nebidendir; yani peygambere mahsustur. Zira bir erkeğin dörtten fazla evlenmesini men eden âyetin gelişinde Hazret-i Peygamber'in dokuz hanımı vardı. Kur'an-ı kerim, bunları boşamamasını ve başka da evlenmemesini emretti. Kur'an-ı kerim, Peygamber hanımlarını müminlerin anneleri ilan etmiş; bunlarla başkasının evlenmesi de yasaklamıştır. (Ahzab: 52-53)

⁴ Akyıldız, 260-262

yaşamaya çalışan bir zâtın, böyle açık bir hükmü göz göre göre pervasızca ihmal etmesi beklenmezdi. Bunun bir sebebi olmalıydı. Nihayet vardığım neticeyi kitaplarıma yazdım⁵.

Napoli’de doktora yaparken Sultan Hamid’in en son vefat eden zevcesi Behice İkbalefendi ile tanışan ve beraber uzun zaman geçiren istikbalin iş adamı Enver Ören Bey’in günlüğünü neşretmişim. Enver Bey, benim de merak ettiğim hususu, en iyi bilecek kişilerden biri olması icab eden Behice İkbalefendi’ye yıllar evvel (1967’de) sormuş ve cevabını almıştır.

Zevcelerinin adedi, şer’î haddin üstünde gibi gözükken son devir padişahları, yeni bir hanım ile evlenecekleri zaman, öncekilerden birini boşardı. Bu hanımın çocuğu varsa, bazen boşanmadan haberi bile olmadan, saraydaki varlığını ve statüsünü devam ettirirdi. Bunu başkaları da bilemeyebilirdi. Zira şer’î hukukta, talâk beyanı tevcih-i muktazi bir beyan değildir. Yani erkeğin boşanmaya dair irade beyanını, zevcenin iştirahı veya bilmesi; talâkın sıhhati için şart değildir. Erkek, tek taraflı olarak zevcesini boşasa, kadın duymasa ve bilmeseye bile talâk sahihtir, hüküm doğurur. Zira talâk, tek taraflı bir hukukî tasarruftur⁶.

Bu sebeple, bazen kayıtlarda bir padişahın dörtten fazla hür zevcesi varmış gibi gözükür. Aslında bunlardan bazıları şer’an boşanmıştır; ancak padişahın çocuğu bulunduğu için rütbelerini muhafaza eder ve saray protokolünde yer alırlar. Padişah bunlarla icab ettikçe görüşür; ama asla zevciyet münasebetine girmez. Çocuğu olmayan zevce boşandığı zaman, başka biriyle evlendirilerek çırak edilir; yani saraydan çıkarılır. Nitekim Sultan Hamid’in ilk zevcelerinden Nurefzun Hanım bu şekilde boşanmış ve bendegândan bir zât ile evlenmiştir. Şehzâde anneleri, dul bile olsalar başkasıyla evlenemezler. Bu, kanun-ı kadimdir; bir anayasa an’anesidir⁷. Nitekim ileride padişah olması muhtemel birisinin, üvey babası ve üvey kardeşleri olması düşünülemez⁸.

Makale müellifi, benim bu tesbitlerimi görmüş; ancak bir hukuk tarihçisini, İslâm hukukçusu olarak kâfi bulmamış olacak ki, “hayli tartışma götürür” deyip reddetmiştir. Ancak kim ne derse desin, bu meselede söz hukuk tarihçisininindir. Üstelik müellif, Enver Bey’in kitapta birebir neşredilen notlarında böyle bir ifadenin yer almadığını söyleyerek, bazı imalarda bulunmuştur. Halbuki kitabın mukaddimesinde de beyan edildiği üzere, günlükte olmayan, ama Enver Bey’in şifâhen anlattığı bazı hâdiseler kitaba konulduğu gibi; Behice İkbalefendi’ye, ailesine ve hanedana olan hürmeti sebebiyle ifşâ edilmesini istemediği bazı hususların neşrinden de sarfı nazar edilmiştir.

Müellifin “izahı zor” bulduğu ifadelerimin izahı zaten metinde tafsilatıyla mevcuttur. Bu, gayet açık fikhî bir meseledir. İzahı zor gibi görünen meseleler, çeşitli ilim ve disiplinlerin yardımıyla çözümlenir. Burada da meseleyi şer’î hukukun hükümleri aydınlatılabilir. Bunun için de hukukşinas olmak icap eder.

Sultan II. Abdülhamid zamanında Hazine-i Hâssa’ya kayıtlı mallara, İttihatçılar zamanında el konulup bunlar mâliye hazinesine devredilmişti. Sultan Vahîdeddin tahta çıkınca, buna dair iradeleri 16 Rebiülâhir 1338 [8 Kânunsâni 1920] tarihinde iptal etmişti. Bunun üzerine Sultan Hamid vârisleri tekrar harekete geçip, [o devirde miras işlerine bakan] Üsküdar kassam mahkemesinden 9 Rebiülâhir 1338 [22 Kânunisâni 1920] tarihli bir sened [verâset i’lâmı] tedârik ederek, her biri bir suret almıştır⁹.

⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Sürgündeki Hânedan*, İstanbul 2015, 25; Ekrem Buğra Ekinci, *Sultan Abdülhamid’in Son Zevcesi Behice Sultan’la Altı Ay*, İstanbul 2017, 25, 169.

⁶ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, Kâhire 1299, II/626, IV/206.

⁷ İngiliz hukukundaki ismiyle *constitutional conventions*.

⁸ Mamafih son zamanlarda buna muhalif birkaç hâdiseye cereyan etmiştir. Sultan Mecid’in şehzâdesi Selim Süleyman Efendi’nin annesi Serfiraz ve Şehzâde Burhâneddin Efendi’nin oğlu Ertuğrul Efendi’nin annesi Aliye Nazlıyar Hanım, boşandıktan sonra başka bir erkekle evlenmiş; bu evliliklerinden çocukları olmuştur.

⁹ İstanbul Kısmet-i Askeriyye Sicil Defteri, no: 2098, s.77-80. Latinize hâli: Akyıldız, 338-349. Müellifin “çok nadir ve önemli” olarak vasıflandırdığı vesika, aslında meşhurdur. Sultan Hamid mirasına dair çıkartılan vekâletnâme ve sair evrakın muhtevası hep bununla paraleldir. İ’lâmın hukukî kıymetini tahlil için bkz. Vasfi Şensözen, *Osmanoğulları’nın Varlıkları ve II. Abdülhamid’in Emlaki*, Ankara, 1982, 89-92. Burada da 9 kadınla evlilik meselesine dikkat çekilmiş; ancak kitabın mevzuu olmadığı için üzerinde durulmamıştır.

Bu vârisler, Zekiyye, Naîme, Nâile, Şâdiye, Ayşe ve Refia Sultanlar ile Şehzâde Selim, Abdülkâdir, Ahmed Nuri, Burhaneddin, Abdürrahim, Nureddin ve Âbid Efendiler; ayrıca Sultan Hamid'in vefatında hayattaki zevceleri Bedrifelek, Bîdâd, Emsâlinur, Müşfika Kadınefendiler, Sâzkâr, Peyveste, Fatma Pesend, Behice ve Nâciye İkbalefendilerdir.

Hâdisе, şer'î mahkeme usulündeki âdete göre ca'î dâvâ şeklinde cereyan etmiştir. Mahkeme i'lâmı ancak nizâlî kazâ neticesinde verildiği için, bu gibi dâvâlarda taraflar sun'î bir nizâ meydana getirip, bunun mahkemece çözülüp bir resmî i'lâma bağlanmasını temin ederler¹⁰. Burada da güya Şehzâde Abdürrahim Efendi'den, uhdesindeki menkul malları vârislere teslim etmesi istenmiş; bu vesileyle vârislerin isimleri mahkeme i'lâmıyla tesbit olunmuştur. Fakat işgal idaresi, bu mahkeme i'lâmının icrâsına yol vermemiştir. Zira bu talepler, Musul petrol havalisi gibi İngiliz işgalindeki mntıklar için de emsal teşkil edebilirdi.

Mevzu cihetiyle mühim olan husus, verâset i'lâmında padişahın dokuz hanımının isminin geçmesidir. Müellif, "mevzuyla alakalı şüpheleri tamamen ortadan kaldıracak vasıfta" bulunduğu verâset i'lâmının ifadesinden, ismi geçen hanımların padişahın meşru zevcesi olduğu ve vefatına kadar da nikâhlı zevceleri olduğu neticesini çıkarmıştır.

Bu arada daha evvel hepsinin hür ve Müslüman olduğunu söylediği Sultan Hamid zevcelerine câriye statüsü tatbik edildiği gibi garip bir hükme vararak tenakuza düşmüştür¹¹. Bununla da iktifa etmeyip, bir başkasından temin ettiği Halife Abdülmecid Efendi'nin Şehsuvar Hanım ile nikâhının vesikasını neşrederek kendince meseleyi halletmiştir. Bu vesikanın, son devir padişahlarının câriyelere nikâh kıydıkları iddiası etrafındaki şüphelerin tamamen ortadan kaldıracak mahiyette olduğunu iddia ederek meseleyi kendince halletmiştir¹².

Bir kere bu vesikanın mevzu ile hiç alakası yoktur. Abdülmecid Efendi'nin zevcesi Şehsuvar Hanım, câriye değildi. Bulgurlu Câmîi imamının kızı olup, Hayranidil Kadınefendi tarafından saraya alınıp yetiştirilmiş hür bir Türk kızdır. Nikâh ile evlenmesi gayet tabîdir. Abdülmecid Efendi, dört hanım ile evlenmiştir. Son zevcesi -ve hazinedarı- Bihrûze Hanım dışındakiler hür ve nikâhlı zevcedir.

Saraydaki bir hanıma nikâh kıyılması, kendisinin hür veya câriye olduğuna delâlet etmez. Son devirde câriyelerle evlenirken nikâh kıyıldığı bir vâkiadır. Zira bunların kölelik statüsü, ganimet taksimi değil de, ticaret veya hediye yoluyla olduğu için, bu devirde saraya alınan câriyelerle hür olma ihtimaline binaen "nikâh-ı tenezzühî" kıyılıyordu. Bu fıkıh kitaplarında geçen bir ihtiyat hükmüdür¹³. Bunu bilmeyenler, yanlış fikirlere kapılabilmektedir.

Müellif, Bedrifelek, Emsâlinur, Müşfika, Peyveste, Nâciye, Fatma ve Behice, yani Bîdâr ve Sâzkâr dışında kalan 7 kadınefendi ve ikbalefendinin hür ve müslüman olduğunu; nikâh kıyıldıktan sonra Bîdâr ve Sâzkâr'ın da bu manada hür kadın hüviyetini kazandığını söylemektedir. Halbuki birkaç sahife evvel Bîdâr ve Sâzkâr hanımların hür olduğunu açıkça yazmıştı. Ancak bunun bu meselede ehemmiyeti bulunmamaktadır. Zira nikâh kıymakla câriyenin, hür hanım hüviyeti kazanacağına dair bir hüküm yoktur. Câriye, ancak usulüne muvafık bir şekilde azatlanırsa, hür hanım statüsüne gelir ki bunun da misalleri çoktur. Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Haseki'yi azatladıktan sonra nikâhlamıştır.

Mevzuyla alakadar olan hemen herkesçe malum 1920 tarihli verâset i'lâmında Sultan II. Abdülhamid'in dokuz zevcesinin de ismen meşru vâris olarak zikredilmesi meselesine gelince: Şer'î hukukta mülkiyet, zevciyet, nesep, hürriyet gibi bir hukukî statünün isbatında, beyyine nazara alınır. Bir şeyi iddia eden, bunu beyyine (delil) göstererek isbatlamakla mükelleftir. Beyyineler teâruz ettiği, yani birbirine münâfi (zıt) olduğu zaman, bunlardan hangisinin tercih edileceği ve nasıl bir hüküm verileceği meselesi ortaya çıkar. Bu, şer'î hukuktaki teâruz, tenâkuz ve tercih-i beyyinât bahsinin mevzuudur.

¹⁰ Vekâletin isbatı ve hilâlin sübutu gibi hususlar da bu gibi dâvâlar yoluyla olur.

¹¹ Akyıldız, 256.

¹² Akyıldız, 257-258.

¹³ İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, II/296.

Beyyinât-ı mütebâyine, yani birbirine uymayan deliller hususunda –eğer bunlardan biri hakkında tevâtür yoksa- üç ihtimal vardır¹⁴:

1-Ya ikisi de ihmal edilir. Mesela iki kişi bir kadın hakkında zevcemdir diye iddiada bulunup beyyine ileri sürse, bir kadın iki erkeğin zevcesi olamayacağı için, ikisinin beyyinesi de kabul edilmez.

2-Yahud (tarihi veya kuvvetine veya muhtevasına bakılarak) sadece biriyle amel olunup diğeri terk olunur. İki kişi bir mal üzerinde mülkiyet iddiasında bulursa, birinin mülkiyeti kazanma tarihi daha eski ise, bunun beyyinesi kabul edilir.

3-Veya ikisiyle de amel olunur (cem' ve te'lif). Meselâ meşhur Hanefî kitaplarından Lübbâb'da der ki: "İki kişi, üçüncü bir şahsın elinde bulunan mal/ayn hakkında bu mal benimdir diye iddiada bulunup aynı kıymette beyyine ileri sürse, mal ikisi arasında yarı yarıya paylaşılır. Zira iki kişi de hak sahibi olmak cihetiyle müsavidir. İddia mevzuu mal da yarı yarıya taksime elverişlidir." ¹⁵

Verâset senedinden anlaşıldığına göre, bir grup şâhid, merhum padişahın dört; diğeri bir grup şâhid, iki ve başka bir grup şâhid de üç zevcesi olduğuna ve bunlarla şer'î nikâh ile evlendiğine şâhidlik etmiştir. Mahkeme de bunların arasında tercih yapıp sadece dört tanesini kabul edemeyeceği için, cem' ve te'life giderek hepsinin miras cihetiyle padişahın meşru zevcesi sayılacağına hükmetmiştir. Çünkü mirasın mevzuu maldır; mal ise bölünebilir.

Nitekim verâset senedi iyi okunursa, orada bunu izah eden açık ifadeler bulmak mümkündür:

"Müddeîün-i mumâileyhim yekdiğerinin da'vâsını def ve ibtâle taarruz ve tasaddî etmeyip, deâvi-i mezkûrenin tereke-i merhum-i müşârünileyh hazretlerinden zevcâta aid olan hisse-i ma'lumeye ve ol vechile yalnız mala müteallik olması hasebiyle bu bâbdaki beyyinât-ı kâimenin cem'an i'mâli gayr-ı müteazzir olduğu gibi, sebep-i tercih veya tehâtür dahi bulunmadığı cihetle vaziyet-i mütesâviyede kalan beyyinât-ı mezkûrenin mecmûuyle amel olunması taayyün etmiş olmağın..." ¹⁶

Bugünün lisaniyle şöyle diyor: "Zevcelerin sayısı ve isimleri hakkındaki deliller birbirleriyle aynı kıymettedir. Aralarında bir tercih yapmak mümkün olmadığı için, birleştirme yoluna gidilmiştir. Bunda da bir zarar mevzubahis değildir. Zevce olduğu beyan edilenlerin hepsi eşit miras hissesine hak kazanmıştır. Buna dair yekdiğerlerinin de bir itirazı bahis mevzuu değildir."

Padişahın hâl-i hayatında olsa idi, mahkeme bu zevcelerin hepsini zevciyet (evlilik) cihetinden meşru sayamazdı. Nikâh tarihleri tesbit edilebilirse, ilk dördü muteber; diğeri fâsid kabul edilirdi. Edilemezse, zevcin bunlardan dördünü tutup diğeri boşaması istenirdi. Nitekim on zevcesi bulunan Gaylan bin Seleme es-Sekafî Müslüman olduğunda Resulullah dördünü seçip diğeri ayrılmasını emretmişti. Aynısı Müslüman olduğunda beş zevcesi bulunan Kays bin el-Hâris'in başından da geçmiştir. Aksi takdirde hepsi haram olur. Şer'î hukukun hükmü budur.

Bazı tarihçiler nedense arşiv vesikalarına lüzumundan fazla kıymet atfederler; hatta yazdıkları eserler adeta bir vesika kataloğu hüviyeti taşır. Halbuki vesikalar, bizzat tarihi yapanlar tarafından hazırlanmıştır. Şeklen sübjektif kıymet taşırlar. Tahlil, tefsir ve tabir edilmeden, tarihî hâdiselerin aydınlanmasında bir işe yaramayacakları bedihîdir. Bu vesikalarda, basit veya mühim nice hâdiselerin bilerek veya bilmeyerek tahrif edildiği misaller vardır. Mesela bilâ beyyine mazmunuyla amel edilecek, yani mahkemede kati delil

¹⁴ Ali Haydar, *Dürerü'l-Hükkâm*, İstanbul 1330, IV/598 vd. 1755.madde şerhi. Tevâtür, yalan üzerinde ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan ve 20 kişiden az bulunmayan bir cemaatin verdiği haber demektir. Kudüs şehrinin varlığı, dünyanın aydan büyük olduğu; Sultan Fatih'in İstanbul'u fethettiği tevâtüren sabit olduğu gibi; bir erkek ile bir hanımın evliliği, bir evde bir kimsenin mülkiyeti veya kiracılığı, bir şahsın bir yerde kâdılık yapması, hep tevâtüren sabit olabilir.

¹⁵ Seyyid Abdülganî el-Ganîmî el-Meydânî, *el-Lübbâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Derseadet 1314, II/275. Mecelle'nin 1756. Maddesi de bu mealde sevk edilmiştir.

¹⁶ Akyıldız, 347-348.

kabul edilecek vesikalardan olduğu halde, nüfus sicillerinde, çok kişinin vefat tarihi işlenmemiştir. Şu halde sıkı sıkıya vesikaya itibar edilecek olursa, yüz yaşını geçmiş gözükün binlerce kişinin mevcudiyetini kabul etmek lâzım gelir.

Bu verâset senedi de görünüşte o zamanki hukuka uymadığından dolayı, tarihinin buna hüküm bağlaması değil; ihmal etmesi beklenirdi. Ancak “Kelâmın i’ mâli, ihmâlinden evlâdır” kaidesine, buradaki ifadeler sened metninde de geçtiği üzere i’ mâl edilir; yani mantıklı bir şekilde izah edilir. Tarihi şahsiyetleri yersiz, gereksiz ululamak nasıl kabul edilemezse, objektiflik adına bunlara soğuk durmak, tabiri caizse öküzün altında buzağı aramak da o kadar lüzumsuzdur.

Verâset senedi Sultan II. Abdülhamid’in dokuz hanımla aynı anda evli olduğunu değil; yalnızca hâl-i hayatında nikâhlı bulunduğu dokuz kadının da mirasında hak sahibi kabul edildiğini gösterir. El-İbretü li’z-zevâhir, yani hukuk, zâhire, görünüşe göre hüküm verir. Bu umumi bir kaidedir.

Mahkeme, hangi hanımın, vefatı esnasında Sultan’ın nikâhı altında bulunduğunu tesbit edemediği için, hepsini vâris kabul etmiştir. Mesele bundan ibarettir. Mala dair bir mesele olduğu için, buna itiraz hakkı münhasıran zevcelere aittir. Zira sayının artması, bunların miras hisselerine tesir eder. Ancak bunlar da herhangi bir sebeple böyle bir itirazda bulunmamıştır. Mahkeme, hususî/malî haklara dair meselelerde kendiliğinden harekete geçemez.

Kaytlarda Sultan II. Abdülhamid’in 13 zevcesi görülüyor. 3 tanesi (Nâzikedâ, Dilpesend ve Mezîde Kadınefendi) hayatta iken vefat etmiş; çocuksuz bir tanesi (Nurefzun Kadınefendi) boşanmıştır. Kafkasyalı hür asıllı bu hanımlarla nikâh akdedilmiş; şer’î hukukun tahdidine de riayet olunmuştur. Padişahın hiçbir zaman aynı anda 4’ten fazla zevcesi olmamıştır¹⁷. Bunlardan başka, eski saray an’anesine muvafık olarak Sultan Hamid’in gözdeleri de vardı. Hazinesdar olarak vazife yapan bu hanımların bir kısmı sonradan çırak edilmiş; bir kısmı sarayda kıdemli câriye (kalfa ve usta) olarak yaşamıştır¹⁸.

Netice itibariyle Sultan II. Abdülhamid, bazı kaynaklara göre vefatı esnasında dokuz hanım ile evli gözüküyorsa da, bunların hepsi ile aynı anda nikâhlı bulunmuş değildir. Yeni bir hanımla evlendiğinde, öncekini boşamakta; ancak hanımın çocuğu varsa, bu talâk ilan edilmemekte ve hanım rütbesini muhafaza ederek sarayda yaşamaktadır. Herkes onu padişahın zevcesi bilmektedir. Halbuki padişah artık bu hanımla zevciyet münasebeti yaşıyor değildir. Bir şehzâde veya sultan annesinin, talâk gibi sevimsiz ve sui tefsire elverişli bir sebeple saraydan çıkarılması, hanedanın vakarı ve zamanın icapları ile bağdaşmaz.

Bu hanımların tamamına yakını hür hanımlardır¹⁹. Efendinin câriyesi ile zevciyet münasebeti yaşaması için nikâha lüzum yok ise de, sarayda son zamanlarda hür asıllı olmaları ihtimaline binaen bunlarla da ihtiyaten nikâh kıyılmıştır. Sultan Hamid vârislerinin mahkemeden aldığı verâset senedinde de bu dokuz hanımın ismi geçer. Mahkeme Hakan’ın vefatında hangi hanımlarla evli olduğunu tesbit edilemediğinden şer’î kaideye göre hepsini vâris kabul etmiştir. Hukukun gereği budur.

¹⁷ Padişahların zevcesiyle beraber yemek yemesi, uyuması pek vâki değildir. Sultan II. Abdülhamid Müşfika Kadınefendi’ye çok düşküdü; zamanının çoğunu onunla geçirirdi. Mesaisini bitirip evine giden alelâde bir efendi gibi, zevcesinin ikamet ettiği daireye gider; bazen yemeğe kalır, sonra da kendi hünkâr dairesine dönerdi. Son zamanlarda yemeklerini âdet hilâfına zevcelerinden Müşfika Kadınefendi veya Nâciye İkbâl ile yemiştir. Hanedan mensupları ve aileyle irtibatı olanlardan dinlediğim, ayrıca okuduğum kadarıyla, Sultan Hamid’in vefatı esnasında sadece bu ikisi ile evli olduğunu tahmin ediyorum. Ancak isbatı artık mümkün değildir.

¹⁸ Bu hanım ve gözdelere hakkında malumat için bkz. İkinci, *Sultan Abdülhamid’in Son Zevcesi*, 180-182.

¹⁹ Emsâlinur Kadınefendi’nin câriye olmak ihtimali mevcuttur.